

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТИ
ФИЛОСОФИЯ ЖӘНЕ САЯСАТТАНУ ФАКУЛЬТЕТИ

Профессор С.М. Жакыповтың
туғанына 65-жыл толуына арналған
«ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ҚАЗІРГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ:
БАСТАУЫНАН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒА ДЕЙІН»
атты Халықаралық ғылыми конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научной конференции
«СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГИИ:
ОТ ИСТОКОВ К СОВРЕМЕННОСТИ»,
посвященной 65-летию со дня рождения
профессора С.М. Джакупова

MATERIALS
of International Scientific Conference
"CONTEMPORARY ISSUES OF PSYCHOLOGY:
FROM THE BEGINNINGS TO MODERNITY",
dedicated to the 65th anniversary of
Professor S.M. Dzhakupov

Алматы
29 сәуір 2015 ж.

ДАМЫТУ.....	74
<i>Измагамбетова Р.М., Елдеспаева Г.А.</i> ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ЧУВСТВА ОДИНОЧЕСТВА У ПОДРОСТКОВ.....	78
<i>Камзанова А.Т., Жолдасова М.К., Лиясова А.А.</i> ГУМАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗЕ ПОСРЕДСТВОМ ГЕШТАЛТ-ТЕХНОЛОГИЙ.....	81
<i>Кудайбергенова Г.К., Кудайбергенова С.К.</i> КОРРЕКЦИОННАЯ РАБОТА С АГРЕССИВНЫМИ ДЕТЬМИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....	85
<i>Надырбекова Э.А., Керимбекова Г., Молдабек Г.</i> БАСТАУЫШ СЫҢЫП ОҚУШЫСЫНЫҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ.....	89
<i>Таумишева Р.Е., Байкелова Б.Ә.</i> АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ АДАПТАЦИИ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДНЕГО ЗВЕНА.....	92
<i>Отанова А., Қалымбетова Э.К.</i> ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ОРТА ЖӘНЕ КІШІ БИЗНЕСТІ ДАМУҒА ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	95
<i>Стыбаева А.Ш., Оралымбетова Г.Ү., Байдалиева А.М.</i> БАСТАУЫШ СЫҢЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМУҒА АРҚЫЛЫ ҰЛТТЫҚ САНА СЕЗІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	101
<i>Утеуова А.А., Исабаева С.Б.</i> ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ.....	104

3 Секция ӘЛЕУМЕТТІК ПСИХОЛОГИЯ: МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ТҰЛҒАНЫ ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

33

Секция 3 СОЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ: ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ И ЛИЧНОСТИ

<i>Абдрашитова Т.А., Абрелева М.М.</i> ПРОФАЙЛИНГ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ АНТИТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	107
<i>Абылханов Ж.С., Қалымбетова Э.К.</i> ЖЕТІМ БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕЛУСІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	109
<i>Ахметжанова М.Б., Есмұратова А.</i> ЖАСӨСПІРІМДІК ШАҚТАҒЫ ТҰЛҒАНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ТАҢУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	114
<i>Аяганова А.Ж., Дильманова Г.</i> ЖАСТАРДЫҢ АТОДЕСТРУКТИВТІ МІНЕЗ-ҚУЛЫҒЫН ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	117
<i>Аяганова А.Ж., Жалтырова А.</i> ЖАСТАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК МӨНІ.....	122
<i>Бекова Ж.К.</i> ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПОДХОД СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ.....	124
<i>Бердібаева С.К., Гарбер А.И., Шахиева Ф., Садықова Н.М., Мұсажанова Г.</i> ШЕТ ЕЛДЕ ТҰРАТЫН ҚАЗАҚТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА БАҒДАРЛАНУЫН ЗЕРТТЕУ.....	128
<i>Герасимова В.В.</i> АГРЕССИЯ КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ДЕФОРМАЦИЯ ЛИЧНОСТИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ.....	132
<i>Романова Н.М., Бердібаева С.К., Шахиева Ф., Файзулина А.К.</i> ГЕНДЕРНЫЕ И ВОЗРАСТНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ В СТРУКТУРЕ ВОВЛЕЧЕНИЯ ПОДРОСТКА В КРИМИНАЛЬНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ.....	134
<i>Дәстүмажанова Г.К., Дакина Г.Т.</i> СТУДЕНТТЕР ТҰЛҒАСЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ СФЕРАСЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ.....	138
<i>Дүсіманова А., Дүйсенбеков Д.Д.</i> ҚАЗІРГІ ЖАСТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ.....	142
<i>Каденова З.А.</i> ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТІҢ ТҰЛҒА ДАМУЫНДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	144
<i>Карабалина А.А., Жиенбаева Б.Б.</i> СОЦИАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЯЗЫКОВОЙ КОММУНИКАЦИИ.....	147

<i>Құдайбергенова С.К., Садықова Н.М.</i> ТҮЛҒАНЫҢ ӨЗІНДІК АНЫҚТАУЫ ӨЛЕУМЕТТЕНУДІҢ ӨРІСІНДЕ.....	150
<i>Мадалиева З.Б., Бейсеубаева Р.А.</i> ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ПРОЯВЛЕНИЯ ПОТРЕБНОСТНО-МОТИВАЦИОННОЙ СФЕРЫ ЛИЧНОСТИ ПРИ КОМПЬЮТЕРНОЙ АДДИКЦИИ.....	154
<i>Мандыкаева А.Р., Байсарина С.С., Садембай Н.А.</i> ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ БАЛАЛАР ҮЙІНДЕГІ ТӨРБЕЛЕНУШІЛЕРДІҢ ЖАҒДАЙЛАРЫ.....	157
<i>Мандыкаева А.Р., Оңайғалиева А.Р., Давлетова Ш.</i> АТА-АНА МЕН ЖЕТКІНШЕК АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	162
<i>Надырбекова Э.А., Аманулла А., Қожанова А.</i> БАЛАЛАРДАҒЫ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ КӨРІНҮІНЕ ӨСЕР ЕТЕТІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАР.....	166
<i>Надырбекова Э.А., Қожанова А., Аманулла А.</i> ТОЛЫҚ ЕМЕС ОТБАСЫДАН ШЫҒҚАН ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	170
<i>Надырбекова Э.А., Молдабек Г., Керімбекова Г.</i> ИНТЕРНЕТКЕ ТӘУЕЛДІЛІК ТАНЫТАТЫН ЖАСӨСПІРІМДЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНА ӨСЕРІ.....	174
<i>Наурызбаева А.Т., Жолдасова М.К.</i> ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТА ЗЕЙІН ҚАСИЕТТЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	178
<i>Өскенбай Ф.Т., Қалымбетова Э.К., Төлегенова А.А., Ман С.Chung, Баймолдина Л.О.</i> КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАРҒА ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	181
<i>Өзінтідинова Б.Т., Жұбаназарова Н.С.</i> СТУДЕНТТЕРДІҢ ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ ӨЛЕУМЕТТЕНУ ПРОЦЕСІНДЕГІ ЭМОЦИЈАЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРДІҢ ДАМУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	185
<i>Рәтілбек Е.Н., Талдыбекова Ә.А.</i> ТҮЛҒАНЫҢ ӨЛЕУМЕТТІК ОРТАҒА БЕЙІМДЕЛУГІНЕ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ БЫҚПАЛЫ.....	187
<i>Сабыржанкызы Ж., Алдажарова М.А.</i> ЛИЧНОСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДРОСТКОВ С ДЕЗАДАПТИВНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ.....	190
<i>Сарсенбаева Б.Г., Махметова Н.К., Рахимжанова А.Б.</i> ВЗАИМОСВЯЗЬ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ.....	193
<i>Сәлімова Ф.А., Беркімбай Р.М., Токтарбай А.С.</i> ИЗУЧЕНИЕ РОЛИ СОЦИАЛЬНОГО ОПЫТА ПРОЖИВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН КАК ФАКТОРА ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ У НЕМЦЕВ- ПЕРЕСЕЛЕНЦЕВ.....	197
<i>Слапачикова Е.Ж., Кабакова М.П., Ман С.Chung</i> ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ПОСТТРАВМАТИЧЕСКИЙ РОСТ.....	204
<i>Сулейменов С.А.</i> СОЦИАЛЬНО – ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ОСУЖДЕННЫХ В ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ.....	207
<i>Шилеубаева М.С., Қалымбетова Э.К., Кабакова М.П.</i> М. МАҚАТАЕВТЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ДАРЫНДЫЛЫҚ ФЕНОМЕНІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН СИПАТЫ.....	210
<i>Тоқсанбаева Н.К., Жүмадилова А., Жасұзақова С., Тұрғынбек Е.</i> ҚАЗАҚ ОТБАСЫНДАҒЫ ТӨРБИЕЛЕУ СТИЛІ МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ МІНЕЗ- ҚҰЛЫҚ АКТЕНТУАЦИЯСЫНЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ.....	215
<i>Төлегенова А.А., Жақупов М.С.</i> К ВОПРОСУ ОБ ЭМОЦИОНАЛЬНОСТИ В СТРУКТУРЕ ЛИЧНОСТИ.....	219
<i>Турсунгожинова Г.С.</i> СУИЦИДАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА.....	224

Этого рода психологическое профилирование, указывают Ault, Richard L. и Reese, James T., проводилось уже во время Второй мировой войны в США Управлением стратегических служб для составления характеристик противников - военнослужащих и их склонностей [3]. В Германии профилированию подвергался не только руководящий состав противника, но и собственные агенты абвера, забрасываемые вглубь СССР. Профилирование как составление «психологических портретов» осуществлялось с целью прогноза поведения профилируемого лица (каковы главные особенности личности, что можно ожидать и как поступит в той или иной ситуации, насколько благонадежен?).

Современное профилирование личности террориста базируется на практике криминального профилирования личности. Считают, что профиль должен ответить на следующие вопросы: «Почему человек решил вступить на путь терроризма»? «Есть ли у террористов общие черты и характеристики»? Практическое значение создания «профиля террориста» заключается в том, что он позволил бы, по мнению многих исследователей, создать единую универсальную анкету, позволяющую надежно предсказать и предотвратить теракты через выявление потенциальных террористов, будь то потенциальные угонщики самолетов, убийцы-террористы или шахиды. Основой составления профиля является психометрическое исследование индивидуально-психологических и социологических характеристик личности или террористической организации. Следовательно, профилирование исходит из гипотезы о том, что большинство террористов имеют некоторые общие характеристики, которые могут быть установлены, благодаря психометрическому анализу большого количества биографических данных о террористах. А между тем А. Rex Hudson, P. Wilkinson, M. Crenshaw, J. Post, M. Taylor и некоторые другие исследователи доказали, что базовая гипотеза о существовании универсального «радикала личности» террориста не находит подтверждения [4]. Не существует таких черт личности, по которым человек может идентифицироваться как террорист или потенциальный террорист.

Вместе с тем этот вывод, с нашей точки зрения, не умаляют практической востребованности и ценности профилирования личности террориста и террористических организаций. Во-первых, проблемы организации и осуществления антитеррористической деятельности за рубежом и в СНГ указывают на высокую востребованность результатов профилирования личности террористов и террористических групп в связи с необходимостью прогноза их поведения в той или иной ситуации, выбором стратегии и методов воздействия в переговорном процессе по освобождению заложников, прогноза эффективности дерадикализации и т.д. Во-вторых, профиль личности позволяет составить полное представление о мотивации вовлечения в террористическую деятельность, что имеет огромное значение для общей профилактики по предупреждению распространения радикальной идеологии. В-третьих, он должен учитываться при разработке программ ресоциализации пенитенциарными психологами. В-четвертых, мы разделяем мнение зарубежных коллег о том, что не существует абсолютно точно заданного «радикала личности» террориста. Вместе с тем, результаты исследования М.М. Абрелевой, Д.Д. Дуйсенбекова, А.С. Нурадинова, Р. Бахтыбек указывают на то, что некоторые акцентуации характера, хотя и не определяют абсолютно, но все же служат predisposition, располагающей к вовлечению в экстремистскую деятельность [5]. С этой точки зрения, мы солидарны с мнением Д.В.Ольшанского о том, что террорист – это не психопатическая, а пограничная личность [6].

Установлено, что среди осужденных за экстремизм, терроризм достоверно значимо преобладает такая акцентуация характера, как застревание ($U_{эмп} = 0.5$; $p < 0.01$). Кроме того, по сравнению с контрольной группой у них выражена возбудимость, однако, это различие не является статистически значимым.

С целью изучения возможностей и ограничений профилирования личности террористов эти авторы провели профайлинг и сопоставили его результаты с данными тестирования по методике Шмишека. В профайлинговой беседе объектом наблюдения и регистрации были: внешний облик, невербальное поведение (семиотика позы, жестикация,

ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ҚАЗІРГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: БАСТАУЫНАН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒА ДЕЙІН

мика и т.д.), вербальное поведение (речевые паттерны, метапрограммы). По результатам профайлинга выявлены две акцентуации – застревание и возбудимость. Поскольку выборка террористов была сравнительно маленькой и не произведена статистическая оценка, то окончательное заключение является преждевременным. Тем не менее, эти результаты указывают на тенденцию и определенные возможности использования методологии профайлинга для изучения личности террористов.

Литература

1. Бартол К. Психология криминального поведения. – М.: Прайм-Еврознак, 2004. - ISBN: 5-93878-105-1- 352 с.
2. Экман П. Психология лжи. – СПб.: Питер, 2007 ISBN: 978-5-91180-526-5, 0-393-30872-3 - 272 с.
3. Ault, Richard L. and Reese, James T. «A Psychological Assessment of Crime: Profiling», FBI Law Enforcement Bulletin, Volume 49, Number 3, March 1980.
4. Rex A. Hudson The Sociology and Psychology of Terrorism Who becomes a terrorist and why? Edited by Marilyn Majeska, Washington, D.C., 1999.- 186 p.
5. Дуйсенбеков Д.Д., Абрелева М.М., Бахтыбек Р.Б. Психологическая феноменология религиозно-политического экстремизма//Международная научно-практическая конференция «История формирования и перспективы развития практической психологии в Казахстане». – Т. 1. – с. 147-153. - февраль 2014 - Алматы. – 6 с.
6. Ольшанский, Д.В. Психология террора. - М.: Академический проект, 2002. - 319 с.

*Қ.С. Арыстан
Э.К. Қалымбетова*

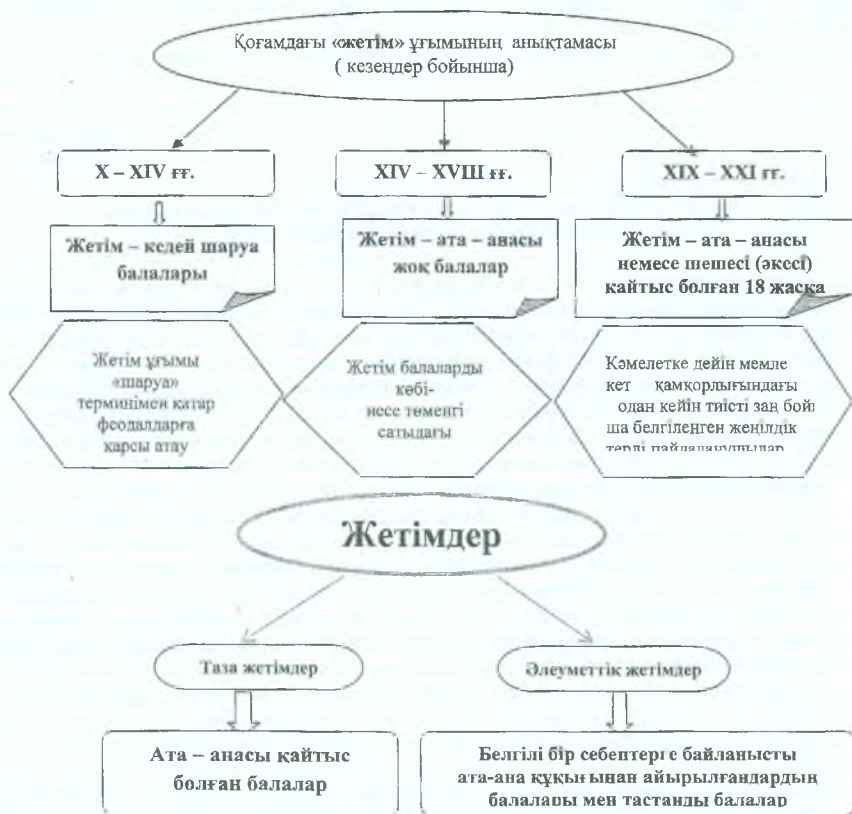
ЖЕТІМ БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕЛУСІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақстан Республикасында әрбір баланың толыққанды өмір сүруге құқығы бар. Сонымен қатар, бала – мемлекеттің басты қазынасы. Елбасы «Қазақстан -2050» Стратегиясында: «Бейбіт өмірдің өзінде бізде мыңдаған жетімдер бар- балалар үйлері толы. Бұл өкінішке қарай, жалпы әлемдік үрдіс және жаһандандудың сынағы. Бірақ, біз бұл үрдіспен күресуіміз керек. Балалар – ең әлсіз, қорғансыз бөлігі және олар құқықсыз болуға тиіс емес. Бала тәрбиелеу – болашаққа ең үлкен инвестиция. Біз бұл мәселеге осылай қарап, балаларға жақсы тәрбие беруге ұмтылуымыз керек», - деп оларды тәрбиелеуде психологиялық жағынан көмек көрсетуіміз керек екенін айқындайды. Отандық ғалым Қ.Жарықбаев өзінің «Ұлттық психологияны оқыту -ұлтшылық емес» -атты мақаласында Қазақстандағы тастанды балалардың 90 % -ы қазақ балалары екенін айтады. Жетімдік қазіргі қоғамға тиесілі әлеуметтік құбылыспен қатар, мәселе ретінде, соның ішінде, олардың әлеуметтік ортаға бейімделуі өзекті болып отыр. Қазақстандағы жетімдік әлеуметтік мінездемелерді жинақтаумен анықталды. Жетім бала ата-анасының екеуі де немесе жалғыз басты ата-анасы қайтыс болған бала. Қазірде оладың жағдайы өзекті болып отыр. Сыртқы әлеуметтік факторларды бөлек қойғанда, жетім және ата-ана қамқорлығынан айырылған балалардың бейімделу процесіндегі психикалық жағдайлары өте күрделі. Кез-келген балаға ата-ана тарапынан берілетін махаббат пен сүйіспеншіліктің орны ерекше, осындай назардың жетіспеушілігі, олардың әлеуметтік ортада өз орындарын табуына, тұлға ретінде қалыптасуына, әлеуметтік байланыстарды орнатуына көп кедергісін келтіреді. Адамның бейімделу мәселесі күрделі әрі көпдеңгейлі болып табылады. Бірегейлік пен универсалдылық, биологиялық пен әлеуметтіліктің адамдағы диалектикалық ынтымақтастығы осы мәселеге қатысты көптеген сала өкілдерінің зерттеулеріне негіз болды:

ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ҚАЗІРГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: БАСТАУЫНАН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒА ДЕЙІН

биология, философия, психология, социология, педагогика және т.б. Әрине, зерттеулерінде әр сала өкілдері өз түсініктеме апаратын құрып, сол салада ашылатын жақтарға назар аударады. Соңдықтан да «бейімделудің» жалпы қабылданған түсініктемесі жоқ. Және бұл таң қаларлық жағдай емес, себебі ғылымның іргелі түсініктемелерін қалыптастыру – өте күрделі әрі ұзақ процес. Бейімделу бүкіл адамзаттың қызығушылығына қамтитын жалпы ғылыми мәселе болып табылады. «Бейімделу» сөзі латынның «adapto» – ыңғайлану сөзінен тараған.

Мемлекет қаншалықты жетім және ата - ананың қамқорлығынсыз қалған балаларға қатысты әлеуметтік саясатты іске асырып отырғанымен, елімізде статистикалық мәліметтерде олардың саны толастар емес. ҚР Статистика агенттігінің ресми мәліметіне сүйенсек, 2013жылғы қаңтар-қыркүйек айларындағы есеп бойынша кезең соңындағы жалпы халық саны 17098,5 адамға жеткен. Ал, оның 34785-і жетім балалар. Ал бір ғана Алматы қаласының өзінде 1670 жетім және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар тұрады. Ал, қазіргі кезде Қазақстанда 42 мыңдай жетім бар. Жетім балалардың әлеуметтік бейімделуі, өзінің ішкі дүниесін басқаруына, өзін және қоршаған ортаны ашық танып, қабылдауына тікелей байланысты. Жетім балалардың проблемалары ғылым мен іс-тәжірибенің әртүрлі салаларындағы көптеген зерттеушілердің: дәрігерлердің, психологтардың, педагогтардың, философтардың, социологтардың назарын аударып келді және аударуда.

ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ҚАЗІРГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: БАСТАУЫНАН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒА ДЕЙІН

[1,426]. Балалардың психикалық өміріне әлеуметтік жетімдік ауыр із қалдырады. Ата-анадан қол үзген және интернат жағдайында өскен балалардың жалпы психикалық құрғақты төмендейді, өзін-өзі реттеп-бағыттауы бұзылады, көңіл күйі жабырқау болады. Балалардың басым көпшілігінің өмірге қызығушылығы жоғалады, өзіне-өзінің сенімсіздігі оянып, бойын үрей билей бастайды. Эмоциялық-танымдық әрекеті төмендейді де, интеллектуалдық дамуы тежеледі. Бала қаншалықты ата-анасынан ерте қол үзсе, оның психикалық дамуында соншалықты кері кетушілік айқын байқалады. Басты байқалатын кемістік – ол интеллектуалдық және тұлғалық дамудағы дағдарыс пен бүліну болып табылады. Көбінесе балалар үйінің түлектері жалпы білім беретін мектеп бағдарламасын оқуға қабілетсіз, ал жалпы балалардағы жетілмей қалған ақыл-ой дамуы 8-10%-дан аспайды.

Интеллектуалдық дамудың тежелуін айтпағанда, парааутизм аясында эмоциялық дамудың кешенді күрделі бұзылыстары қалыптасады: эмоциялық көңіл бидіре алмау, қарым-қатынастағы қиыншылық, серіктестікке қабілетсіздік, самарқаулықтың артуы, қозғаушы түрткілерден тез айрылу, жас өсе келе эмоциялық дамуда кенже қалушылық арта түседі. Бұндай бұзылыс зардаптарынан дені сау балалар да айналып өте алмайды. Сондықтан да туа кеміс балаларды тығырыққа тірейді. Жетімхана мекемелеріндегі эмоциялық өмірдің жетімсіздігі баланың жасы өсе келе әртүрлі психикалық күйзелістер мен әлеуметтік бейімделудің бұзылысын тудырады: біреулерде - бұл үдеріс селкостыққа ұрындыратын белсенділіктің төмендеуі және адамнан гөрі затқа үлкен қызығушылықпен қарауға; енді біреулерде - бейәлеуметтік және қылмыстық әрекетке кетудегі гипербелсенділік; көпшілігінде қоғамда шамданған түр көрсету, ересектердің назарын өзіне аударуға тырысу, қолынан келмесе де мықты сезімдік жақындық орнатуға тырысу үдерісі байқалады.

Жетім балалардың әлеуметтік ортаға бейімделуі әлеуметтік-қоғамдық мәселе ретінде қазіргі таңда ең қажетті өзекті мәселе болып отыр. Сондықтан да, ғалымдардың пікірлеріне тоқталып өтсек. И.Г. Песталоцци: « Бала тәрбиесі оның дүниеге келген күнінен басталуы керек. Баланың дүниені түсінуі отбасында басталып, мектепте әрі қарай жалғастырылуы шарт» - деген қағиданы ұсынды. Бірақ та, қазіргі таңда ата-анасыз күн кешіп жүрген балалардың ортаға бейімделуі, тәрбиесі, күй-жайы алаңдаулы жағдай. М.И. Лисина зерттеулеріндегі негізгі әдістердің бірі-отбасында тәрбиеленуші және түрлі типтегі балалар мекемелеріндегі отбасынан тыс тәрбиеленіп жатқан балаларды салыстыра отырып зерттеу. Балалар үйінде тәрбиеленушілер өмір сүруге қажетті барлық қажеттіліктермен қамтамасыз етілгенімен, дара бағыттағы үлкендердің эмоциялық қарым-қатынасының тапшылығы, ортаға бейімделуіндегі психологиялық қиындықтар олардың жан-жақты дамуын баяулатады. Ағылшын психологы Дж.Боулби жарты ғасырдан астам жетім балалардың даму мәселесімен айналысты. Оның пікірінше, баланың жастайынан дұрыс қалыптасып дамуы үшін анасымен биологиялық байланыс қажет екендігін айтады.

Жетім балалардың депривация проблемалары отандық зерттеушілер И.В. Ежовтың, Ю.А. Евдюковтың, И.В. Дубровинаның, А.М. Прихожананың, Н.Н. Толстықтың, Т. Войтенконың еңбектері арналды [2,77-826]. Ал, жетім балалардың әлеуметтену проблемаларын өз еңбектерінде И.С. Кон, Л.М. Шипицына зерттеді. Олар әсіресе, өмірге бейімделудің әлеуметтік-эмоциялық саладағы дамуының өзіндік тетіктерінің қалыптасуын атап көрсетеді. Балаларды дербес өмір мен қызметке дайындаудың әлеуметтік-психологиялық қырлары И.С.Конның, А.В. Петровскийдің зерттеулерінде келтірілген. Жетім балаларды дербес өмірге дайындаудың бұл проблемасының педагогикалық қыры П.П. Блонскийдің, Макаренконың, В.А. Сухомлинскийдің еңбектерінен көрініс тапты. [3,319-322.].

1990 жылдары психология мен педагогика ғылымдарында жетімдік мәселесіне қызығушылық өсіп,ерекше назар аударыла бастады, ата-ана қамқорлығынсыз қалған және интернат типтес мекемелерде тәрбиеленіп жатқан балалардың психологиялық дамуын, әлеуметтік бейімделу проблемаларын, олардың өмір сүру қалпын зерттеуге бағытталған ғылыми еңбектер жазыла бастады. (И.В. Анисимова,1992; Л.Н. Галигузова, С.Ю. Мещерякова, И.Ф. Дементьева, 1992; И.П. Иванова,1995; И.А. Яковлева, 1992 және т.б.).

ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ҚАЗІРГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: БАСТАУЫНАН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒА ДЕЙІН

Қазіргі уақытта бейімделу тиімділігін арттыру мен қазіргі заманғы қоғамда жетім балалардың мәселесі ең өзекті мәселе болып тұр. Бұл мәселе көптеген келеңсіздіктермен сипатталады. Атап айтқанда, төменгі материалдық деңгей, қанағаттанғысыз тамақтану, т.б. Жетім балалардың әлеуметтік дамуындағы бөгелістің бірден бір ерекше негізгісі білім мен жеке перцептивті және қозғалыс әрекеттерінің арасындағы жетіспеушілік болып табылады. Жетім балалардың мінез-құлқының дамуындағы танымдық белсенділіктің төменгі белгісі болады. Психикалық дамуында бөгелісі бар балалардың ерекшелігі мектепке дейінгі жаста қабылдау, зейін, есте сақтау процестері жетіспеушілігімен көрінеді. Баланың мүмкіндігін ұзақ шектеу нәтижесінде оның психикалық қажеттіліктерін жеткілікті жағдайда қанағаттандыру үшін депривация-психикалық күймен байланысты бұзылудың топтарына бөлінеді. Депривация эмоциялық және интеллектуалды дамуда көрсетілген ауытқулармен, сонымен қатар, баланың әлеуметтік байланысының бұзылуымен сипатталады [4,3366]. Жетім балалардың әлеуметтік ортаға дұрыс бейімделуі үшін оларға ең алдымен, психологиялық қолдау қажет. Психологиялық қолдау - балалар мен үлкендердің арасындағы қарым - қатынасты күшейтетін маңызды факторлардың бірі.

Психологиялық қолдау бұл процесс:

- Үлкен адам баланың өзін-өзі бағалауын нығайту мақсатында оның тек қана позитивті жағдайларына назар аударады.

- Балаға өзіне сенуге, сонымен қатар, қабілеттіліктеріне сенуге көмектеседі.

- Балаға қателіктерден қашуға көмектеседі.

- Баланы сәтсіздіктер кезінде қолдайтын процесс [5, 20-226].

Ғылымда жетім балалардың ортаға бейімделу проблемалары белсенді түрде зертделуде. Баланың жеке тұлғасы дамуының проблемаларын А. Адлер, Й. Лангмейер, З. Матейчик зерттеді. Ал, әлеуметтену проблемаларын өз еңбектерінде И.С.Кон, Л.М. Шилицына зерттеді. Олар жетім балалардың өмірге бейімделуінің әлеуметтік-эмоциялық саладағы дамуының өзіндік тетіктерінің қалыптасуын атап көрсетті. Ғалымдардың зерттеуі бойынша, жетім балалардың әлеуметтік - психологиялық бейімделуін 3 блокқа бөліп қарастырды. Бірінші блок - жалпы білім беру дайындығының деңгейі. Бұл блок оқуға ынталанудың қалыптасқандығы мен жалпы оқу дағдылары мен икемділіктерінің даму дәрежесін қамтиды. Екінші блок - әлеуметтік - тұрмыстық дағдылар мен қатынастар дамуының деңгейі. Бұл блок әлеуметтік бейімделу табыстылығының санитарлық-гигиеналық дағдылар мен қатынастар қалыптасуының, еңбек дағдыларының дамуын, әлеуметтік - тұрмыстық бағдар алу сияқты жағдайларды қамтиды. Әлеуметтік бейімделудің табыстылығына әсер ететін факторлардың үшінші блогы - жетім балалардың психологиялық дамуының ерекшеліктері [6,56.]. Жетім балалардың қоғамдағы дербес өмірге бейімделуінің негізгі көрсеткіштері ретінде мынадай белгілерді атап көрсетуге болады: Біріншіден, өмірлік дайындықты ала алуы; екіншіден, жұмысқа қанша мықты ойдағыдай орналаса алуы; үшіншіден, оның өз отбасын қаншалықты құрып, өз балаларын тәрбиелей алуы. Жетім балалардың әлеуметтік бейімделуінің мынадай бағыттарын бөліп көрсетуге мүмкіндік береді.

- Кәсіптік бағдарлау жұмысы.

- Отбасылық өмірге дайындық.

- Әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларды қалыптастыру [6, 60-616.].

Жетім балалардың бейімделуі мен олардың мінез-құлық ерекшеліктеріне А.М. Прихожан және Н.Н. Толстой көп жылдық зерттеу жүргізді. Олардың зерттеуінің қорытындысы бойынша жетімдердің психологиялық ерекшелігі жай ғана жағдай емес. Психикалық дамудың тереңіні ғана авторлар талдап қана қоймай, сонымен бірге баланың мінез-құлық дамуының ерекшелігін анықтаған. Осы тұрғыда қазіргі кездегі психология мен педагогика ғылымы баланың психикалық ерекшеліктерін, эмоциясын, ойлауын, сөздік қорын, мінез-құлық ерекшеліктерін және қоршаған ортамен қарым - қатынасын сипаттайтын бүгіндей бейнені береді. Баланың жеке адам болып қалыптасып, бейімделетін даму сатысы әр жас кезеңіне байланысты құрылады және де сол тұста оның психикасының сапасы

ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ҚАЗІРГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: БАСТАУЫНАН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒА ДЕЙІН

көрінеді. Жетім балалардың ортаға бейімделуі басқа балаларға қарағанда, психиканың басқа заңдылықтарымен ерекшеленеді. Баланың бейімделуіне оның психикасының дамуы және біріккен ортасы үлкен ықпал етеді. Демек, жанұяда тәрбиеленген балалар өз қоршаған ортасында туыстық бауырмашылық сезімін туындатып, үлкендермен және кішілермен қарым-қатынасын орынды жұмсап отырады. Яғни, ортаға бейімделуінде аса қатты қиындық туындайды. Ал, жетім балалардың өмірлік қабылдауы және мінез-құлқының қалыптасуы институционалды болып келеді, яғни, сертті дәрежесінде түсіндірілген. Демек, психологиялық сипатының жалпы беталысы мынадай: олардың адаптациялық фоны тіпті қиын. Сонымен қатар, жетім балалардың қоршаған ортамен қарым-қатынасында өздеріне агрессиялық зейінді аударады. Олардың бейімделуінің қиын себептілігі, олар жаңа ортаға түскен кезде әр түрлі әлеуметтік –өмірлік қиындықтарға кезігеді. Олардың бойында қоршаған ортаны кінәлау сезімі, агрессия, өз кінәсін мойындай алмаушылық және т.б. ерекшеліктері байқалады. Бұл көрсетілген психологиялық ерекшеліктері жетім балалардың эмоциялық еріктік аумағын сипаттайды. Жетім балалардың эмоциялық өмірінің толықсыздығы олардың әр түрлі психикалық тежелулер мен әлеуметтік бейімделудің бұзылуына әкеп соқтырады. Сондықтан да, бұл жағдайларда әлеуметтік жетіспеушілік мәселелері туындайды. Содан ақы-ойының кемістігі көрініп, танымдық процестерінің дамымағандығы анық байқалады [7, 20-236]. Жетім балалардың жиі жағдайда өздерінің жеке құндылықтары жайлы ұғымдарының әлеуметтік бейімделу жағдайлары жиі жағдайда жоқ болады, бұл терең эмоциялық дискомфортқа әкеліп соғады, ал ол өз кезегінде агрессия мен мазасызданудың пайда болуына себепші болады. Олардың бейімделу ерекшелігіндегі ең басты фактор баланың әлеуметтік тәжірибесін қалыптастыруға көмектесетін гуманды, яғни адамгершілік ортасын құру факторы болып табылады [8, 28-296]. Жетім балалардың әлеуметтік бейімделуінің дамуындағы психологиялық бұзылу себептері әр түрлі болып келеді. Біріншіден, бұл балалар ішімдікке беріліп кетуі мүмкін. Сонымен қатар, оларда туа біткен дене және психикалық ауытқушылықтар (аномалия) кездесуі мүмкін. Бұл жағдай әлеуметтік ортаға бейімделуіне кері әсерін тигізеді. Екіншіден, гуморальдық байланыстардың бұзылуы, яғни, созылмалы тән аурулары, депрессиялық жағдай, истероформды әрекет, психовегетативті бұзылыс, патогендік факторлардың әсер етуі және т.б. жағдайлар. Үшіншіден, психикалық дамудың артта қалуы, неврологиялық бұзылулар, ми дисфункциясының белгілері, энурез, танымдық іс-әрекеттердің бұзылуы психикалық тежелу, патологиялық қиялдау және т.б. [9, 2-46].

Сонымен қорытындыласак, жетім балалардың әлеуметтік ортаға бейімделуінде баланың бойында әр түрлі психологиялық ерекшеліктер байқалады. Мысалы, оларда адаптациялық фон қиындыққа ұшырайды. Олар жаңа ортада өмірлік жағдайларға дұрыс үйренісе алмайды. Олардың бойында бейімделуіне байланысты танымдық процестері өзгеріске ұшырайды. Біздің қоғамымызда жетім балалардың әлеуметтік ортаға бейімделуіндегі психологиялық ерекшеліктерді қарастыру өте орынды мәселе болып табылады. Себебі – жетім балалар көбіне балалар үйінде тәрбиеленіп, өздеріне деген, ортаға деген көзқарастары, құндылықтары мен бағдарларының, қарым-қатынас ерекшеліктерінің қалыптасуы болып табылады. Сондықтан олардың психологиялық әлеуметтік бейімделуіндегі психологиялық ерекшеліктерін зерттеу өте орынды құбылыс. Яғни, тастанды балалардың ортаға әлеуметтік-психологиялық бейімделуі – оның өмірлік маңызды қажеттіліктерін белсенді немесе баяу, енжар түрде қанағаттандырудан көрініс алады. Жетім балалардың әлеуметтік ортаға бейімделуіндегі психологиялық ерекшеліктері, тұлға өмірі бағытының мазмұнды жағын анықтайды және оның қоршаған ортаға басқа адамдарға, өз-өзіне, өмірлік бағытына, белсенділігіне деген қатынасының негізін құрайды. Соңғы жылдары Қазақстанда түрлі салада жұмыс істейтін құрылған әлеуметтік мекемелер типтері артып келеді. Мекемелер бір-бірінен қызмет көрсету ортасы, жұмыс жүргізілетін балалар құрамы, туындаған мәселелерді шешу жолдары және де басқа да қызмет аясынан ерекшеленеді.

Әдебиеттер

1. Әлеуметтік педагог \Республикалық педагогикалық-әдістемелік журнал\ мамыр-маусым №3 (17) 2011ж. 42-бет.
2. Тынышбаева А.А. Сиротство как социальное явление: социологический анализ. Вестник КазНУ имени аль Фараби, №1 (20), 2007. С.77-82.
3. Тынышбаева А.А. Актуальные вопросы социальной защиты детей сирот./ Ұлт тағбымы. Достояние нации, №2 (2), 2007. С.319-322.
4. Дети сироты: консультирование и диагностика развития /Под ред. Е.А. Стребелевой.-М.: Полиграфсервис,1998. -336 с.
5. А.Андреева: «Психологическая поддержка ребенка» \ Школьная Пресса\ 2003г. с.20-22.
6. Абдикерова Г.О, Қаржаубаева Г: «Әлеуметтік жетімдіктің езекті сұрақтары мен аспектілері» \ Қазақстандағы жетім балалар мен ата – ана қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған білім беру ұйымдарының қызметі\ 5-бет.
7. Психологическая наука и образование \Республиканский научно-педагогический журнал \ №4 (17) 2013г. С: 20-23 .
8. Психологическая наука и образование \Республиканский научно-педагогический журнал \ №2 (15) 2013г. С: 28-29.
9. Қазақстан кәсіпкері \ Ғылыми-әдістемелік журнал\ ISSN 1683-1640, №8(87). - тамыз 2010ж. 2-4 б.

Бұл мақалада «Жетім балалардың әлеуметтік бейімделуінің психологиялық ерекшеліктері» мәселесі қаралды. Аталмыш мақала жетімдерге әлеуметтік қорған болудың тиімдірек түрін тандаудың (отбасының орнын бере алатын балалар үйі, отбасылық балалар үйі және тағы басқалары), олардың қалыптастырылған өмір дәстүріне сәйкес балалар мен жеткіншектерді психологиялық қолдау жүйесін құрастыруды қарастырады. Осы мақаланы жазу барысында жетім балалардың әлеуметтік бейімделуінің бірнеше психологиялық ерекшеліктері анықталды.

В этой статье рассмотрена проблема « психологической особенности социальной адаптации детей сирот». Эта статья также рассматривает проблему формирования системы благоприятного вида социального приюта для сирот и в связи с их устойчивыми жизненными устоями, традициями сформировать систему психологического подлдержания детей и подростков. Во время написания этой статьи было выявлено несколько психологических особенности социальной адаптации детей сирот.

In this article, "adaptation to the social and psychological characteristics of children orphans" issue. This article is to be a refuge for orphans social type (to send the reports to the children of the family house, family house, etc.), in accordance with their established traditionally life of children and the young provides psychological support system profitably assembly. In the course of writing this article several psychological features of social adaptation of orphans.

*М.Б. Ахметжанова
А. Есмуратова*

**ЖАСӨСПІРІМДІК ШАҚТАҒЫ ТҮЛҒАНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ТАЛУЫНЫҢ
ПСИХОЛОГИЯҒЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Жасөспірімдік шақта өзін-өзі танудың қалыптасуы мәселесі осы кезеңде мұндай көп факторлы, көп жоспарлы процестің жаңа деңгейімен жаңа сипатқа ие болуына байланысты ерекше маңызды. Ол жасөспірімдердің қабілеттері мен индивидуалды ерекшеліктеріне ғана емес, сонымен қатар олардың бүкіл тіршілік әрекетін жүйелі түрде мақсатқа бағыттап, ұйымдастыруда да байланысты анықталады. Жасөспірімдердің өзіне-өзі жауапкершілік

ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ҚАЗІРГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: БАСТАУЫНАН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒА ДЕЙІН

түсінігінің артуы, олардың өзін-өзі тануының сипатты белгілерінің бірі. «Өзін-өзі ересектерге ұқсатқысы келетін жеткіншекке қарағанда, жасөспірім өзін-өзі шынайы ересек ретінде түсінуге тырысады және «Мен қандай ересекпің?» деген сұраққа жауап іздейді».

Жасөспірімдік шақта өзін-өзі тану жаңа сипатқа ие болады, яғни «Мен» бейнесінің қалыптасуы кезінде зейін өз жеке тұлғасын бағалауға аударылады: «Мен қайдаймын?» Және өзін-өзі танудың дамуы жасөспірімдердің өзіне, өз мінез-құлқына, өзінің істері мен іс-әрекеттеріне жауапкершілігінің артуымен анықталатындықтан, осы процеске ықпал ететін тәрбиелік шаралар ерекше мәнге ие бола бастайды [1; 2].

Жасөспірімдік шақта «өзін-өзі табуға» ұмтылу алдыңғы қатарға шығады. Бұл «өзін-өзі табу», «үнемі принципке сүйеніп отыру», басқа түскен қиындықты жеңу кезінде кейде ересектердің пікірі мен кеңестеріне де қарамай «тәуеліз» болу сияқты түсіндіріледі.

Осыған орай Е.А. Шумилин былай деп жазады: «Мақсатты анықтап алып, оған жетуде кездескен бөгеттер мен қиындықтарды жеңу керек, сонда ғана сен «өзінді-өзің табасын» жасөспірімдер жалпы осылай өздерінің өмірлік ұстанымдарын анықтайды». Жасөспірімдер айналасында болып жатқан оқиғалардан тыс қалғысы келмейді. Оларға «басқалардан қалып қалмау», «өмірдің мәнін сезіну» және т.б. маңызды.

Ересектердің жұмыс жасау атмосферасында өмір сүре отырып, және ересектік кезеңге бір қадамдары ғана қала тұра, жасөспірімдер қоғамдық жұмыстарға ұмтылады. Олар үшін қоғамдық жұмыс-тәжірибе және өзін-өзі анықтауға мүмкіндік береді. Жасөспірімдер өз еңбегінің нәтижесін, жемісін көргісі келеді. Жасөспірімдерді қоғамдық пайдалы жұмыстарға жұмылдыру әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық міндет. Сөзіміз дәлелді болу үшін П.Я. Ярмоленконың өндірістік тәжірибесі бар және мұндай практикадан өтпеген жоғарғы сынып оқушыларын салыстыру мақсатымен жүргізілген зерттеу жұмысын келтірейік. Арнайы бақылаудың нәтижесі көрсеткендей өндірістік ұжым жағдайында жоғары сынып оқушылары өз күшіне деген сенімсіздікті, жұмыс барысында кездесетін қиындықтар алдындағы қорқынышты жеңеді, өзінің халыққа қажеттілігін сезінеді. Олардың өнегелілік идеялары мен түсініктері, өмірдегі талпыныстары мен жеке өмірін жоспарлауы өмірдің талаптары мен қоғамдағы өз орнын тереңінен түсінуге қарай өзгереді. Осының барлығы зерттеушіге жоғарғы сынып оқушыларының еңбек әрекетінде анықталатын тұлғалық потенциалдың «жасырын» қоры туралы айтуға мүмкіндік берді.

Идеал Менге ұмтылу жасөспірімдерде жоғары мотивтер мен сезімдерді, ерлік жасауға ұмтылуға тәрбиелеуге жақсы мүмкіндіктер туғызады. Жоғарғы сынып оқушыларында қоғам өміріндегі өз орны туралы түсініктері, өзін тұлға ретінде тану белсенді түрде қалыптасады, бұл өз кезегінде өзін-өзі танудың жоғарғы деңгейін құрайды [2].

П.Я. Ярмоленконың пайымдауынша, жасөспірімдерде өзін-өзі танудың қалыптасуының негізгі шарттары олардың қоғамдық өмірдегі, мектептегі, жанұядағы орнының өзгеруі, қоғамдық пайдалы және еңбек әрекетіне жұмылдыра бастау және осыған байланысты оларға тәуелсіздікке жол ашу. Жасөспірімдер өз кезегінде, жеткіншектерге қарағанда өздерінің қоғам алдындағы міндеттері мен жауапкершіліктерін сезіне отырып, пайдаға жарамды болуға тырысады. Осының барлығы жасөспірімдерде өмірлік бағыттың қалыптасуының негізі болып табылады [3].

И.С. Конның пікірінше, жасөспірімдік кезең өзін-өзі танудың екі негізгі кезеңі болып табылады. «Жасөспірімдік кезеңде адам алғаш рет өзі туралы шыдап ойлана бастайды және өзін-өзі тануға ұмтылады».

Көптеген авторлардың пікірінше, жасөспірімдік кезеңде тұлға өзін-өзі іс-әрекет және қарым-қатынас субъектісі ретінде таниды. Жасөспірімдер өзін іс-әрекет субъектісі ретінде таниды. Осыған орай, И.С. Кон былай жазды: «жасөспірімдер өзі туралы мен кіммін? Деген сұрақ қоя отырып, ол тек өзінің жеке қасиеттері мен қоғамдағы орнын сипаттап беруді ғана талап етпейді, ол сонымен қатар мен кім бола аламын?, менің мүмкіндіктерім мен перспективаларым жауап іздейді. Ал бұл сұрақтарға адамның іс-әрекетіне қатыссыз объективті түрде жауап беру мүмкін емес».